

ИСТОРИЧЕСКИ МЕТАМОРФОЗИ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ЗАДАЧИ НА АРХИТЕКТИТЕ В БЪЛГАРИЯ И БАВАРИЯ ОТ КРАЯ НА XIX ВЕК ДО ДНЕС

АРХ., ДИПЛ. ИНЖ. (TUM) СТОЯН ТОДОРОВ

stoyan.todorov@st-architekten.com

1. ИСТОРИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

Новосъздадената в края на 19-ти век българска държава поражда своята архитектурна гилдия в хода на интегрирането на страната в европейското културно пространство. При своите политически трансформации от тогава до наши дни обществото поставя рамкови условия за упражняване на професията архитект.

В настоящият доклад се разглеждат три основни периода:

1. Периода на Царство България
2. Периода на Народна република България
3. Периода на Република България

Като контрапункт на това развитие в България стои **историята на професията архитект в Бавария.**

Особено внимание ще бъде обърнато на **европейското измерение** на проблематиката

2. УСТАНОВЯВАНЕ НА АРХИТЕКТУРНАТА ПРОФЕСИЯ В БЪЛГАРИЯ ПОД ВЛИЯНИЕТО НА ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИ СТРОИТЕЛНИ КУЛТУРИ

Благоустройствен закон в Турция, наследен в новата българска държава

Участници в строителния процес:

- „стопани“,
- „притежатели на сгради“,
- „компани“,
- „градски съвет“,
- „кметство“,
- „махленски мухтари“ (старейшини),
- „полицейски чиновници“,
- „общински чиновници“,
- „**архитекти**“,
- „строители и поправители на сгради“,
- „съдебни власти“

Прилагани в строителството архитектурни и инженерни знания:

- 1) от **майстори-строители от самобитни и поликултурни строителни школи** (строителна гилдия от дюлгерски, ковашки, дърводелски и др. еснафи),
- 2) от **чуждестранни архитекти**.

Исторически обстоятелства обуславящи трансформацията на строителната гилдия в нова България:

- 1) обективните потребности на страната от **устройствено планиране** и от **публични и частни строежи**
- 2) необходимостта от **усвояване на знания и умения**, развивани в архитектурни и инженерни школи преди всичко в Австро-Унгария, Белгия, Германия, Италия, Русия и Франция.

„Правила за строене на частни здания в градовете на Българското Княжество“ (ДВ бр.59 от 19.08.1881 г.)

„Планове на градовете се снемат и съставят от **градските архитектори** под контрола и ръководството на съответствените **правителствени инженери.**“ (§ 1).

В молбата си за получаване на строително „**дозволение**“ (разрешение) всеки „**стопанин**“ трябва да посочи „**името на лицето (архитектора), което ще наглежда работата**“. (§ 25, б. „г“)

Надзор върху работата и съставяне на проекти се поверяват на лица, които имат съответно разрешение за това (§ 64). Такова разрешение получават лица, които имат **задгранични дипломи** за право на произвеждане на строителни работи, които дълго време са се занимавали с производството на технически работи и са лично познати на правителствения инженер като опитни строители (§ 65).

Закон за благоустройството на населените места в Княжество България от 30.11.1897г.

(основан до голяма степен на подобен закон от 1896 г. във Франция)

В чл. 30 се появява **„ръководящия строенето майстор или архитект“**, натоварен с отговорността за наличието на „местостроенето“ на „дозволителния билет, утвърденият проект, ако има такъв и протоколът“, който съдържа „ясно означаване на регулачните и нивелационните репери“.

Надзорът върху „правилното извършване на строителните работи в населени места“ се възлага на публични власти. (чл. 42)

„Планове на населени места и проекти за каквито и да било градежи се изработват само от лица, с техническото образование на които е констатирано чрез специални свидетелства от Министерството на Обществените сгради, Пътищата и Съобщенията; а ръководството на строителни работи може да става и от лица с призната от споменатото министерство строителна подготовка.“ (чл. 45)

Закон за благоустройството на населените места в Княжество България от 1905 г.

„Зданията се строят, **според условията на техниката и естетиката**, по такъв начин и от такива строителни материали, каквито трябва за осигуряване **нужната за предназначението им здравост, сигурност от пожар, хигиеничност**, както и да не **препятствуват на местното обществено съобщение.**“ (чл. 61)

„Разните планове, проекти, снимки, експертни заключения и други книжа от технико-строително естество имат законна валидност, само ако са респективно подписани от лице с признато и оповестено по горния начин висше или средно техническо образование. Професионалните квалификации, права и отговорности на инженери, архитекти, геодети и землемери с висше и средно образователно специализуване се уреждат чрез специален правилник ...“

Закон за благоустройството на населените места в Царство България от 1911 г.

„Планове и нивелации на населени места и полски места, както и проекти за каквито и да било строения и регулации се съставят и прилагат изобщо от специалисти с легализирано в царството висше техническо образование и с дадено им право за свободна техническа практика в царството. (чл. 78)

„Дава се право на свободна техническа практика и за заемане на държавни, окръжни или общински технически длъжности в царството на български поданици, граждански и военни лица, които имат легализиран диплом за пълно техническо образование в признато от българската държава висше или средно техническо училище и които – след **едногодишен стаж** – издържат **държавен проверочен практически и теоретически изпит по специалността им** съгласно утвърдена с указ програма...“ (чл. 79)

През 1937 г. е приета ***Наредба-закон за инженерно-архитектната камара и за академичната организация на инженерите и архитектите в България***, която задължава всички инженери и архитекти, упражняващи свободна техническа практика в страната, да членуват в Камарата.

В Камарата не могат да членуват инженери и архитекти, които са на служба при държавни, автономни или общински учреждения. (чл. 1)

„Не могат да упражняват свободна техническа практика инженери и архитекти, които не са членове на камарата.“ (чл. 2)

Докато Камарата е конституирана като професионална организация на архитектите и инженерите, то Съюзът на българските инженери и архитекти е замислен като „академическа организация“ (чл. 74) В последния могат да членуват всички инженери и архитекти с право на техническа практика. (чл. 73)

В Закона за благоустройството на населените места в сила от 1941 г. до 1949 г., който е дословен превод от немски език, са предвидени „частнопрактикуващи инженери, архитекти и техници със средно образование“, които извършват „технически работи“ (чл. 4)

Този закон представлява последното систематично правно третиране на строителната материя в България в духа на западно-европейските строителни култури, останки от което се срещат в законодателството на Народна република България.

2.2. Архитектурната професия в България след Втората световна война и имитацията на вписването ѝ в западноевропейските професионални култури

В ***Закона за планово изграждане на населените места***, в сила от 1950 г. до 1973 г. са останали следи от холистичния подход в германската строителна култура.

В ***Правилника за планово изграждане на населените места***, в сила от 1950 г. до 1960 г., се предвижда:

„Застрояването на населените места става с оглед на тяхното цялостно архитектурно-градоустройствено изграждане и оформяване, съобразно с изискванията на техниката, естетиката, хигиената и **насоките на социалистическия реализъм в архитектурното творчество.**“ (чл. 100)

... **Съставителят на архитектурния план е и отговорен технически ръководител на строежа, освен ако застрояването става по плановете-образци на Министерството на комуналното стопанство и благоустройството.**“ (чл. 219)

В ***Правилника за приложение на Закона за планово изграждане на населените места*** от 1960 г. се появява фигурата на „главния архитект (инженер) при окръжния (градския) народен съвет“.

Прави впечатление, че и в новия Правилник плановете за вътрешните инсталации (канализационни, водопроводни, електрически, горивни, отоплителни и други) не се представят при искане за строеж от жилищностроителни кооперации и частни лица.

От 1973 г. до 2001 г. е в сила ***Закон за териториално и селищно устройство*** (ЗТСУ).

Целеполагането на законодателя вече не е техническо, а политическо:

„Територията на страната, общините и населените места се устройват съгласно с този закон с цел да се създават най-благоприятни условия за живеене, труд и отдых на населението в съответствие с материалните и духовните изисквания на обществото.“ (чл. 1)

Тук се появява фигурата на **„главния архитект на общината“** с правото да издава разрешение за строеж и с възможност за получаване на делегирано право на съгласуване и одобряване на проекти за строежи.

„На **съгласуване** от главния архитект на общината или от упълномощено от него длъжностно лице подлежат **идейните архитектурни проекти** въз основа на решение на архитектурно-градоустройствената комисия.“ (чл. 219 ал. 1 – редакция от януари 1998 г.)

3. АРХИТЕКТУРНАТА ПРОФЕСИЯ В БАВАРИЯ ПРИ РАМКОВИТЕ УСЛОВИЯ НА МНОЖЕСТВО ПОЛИТИЧЕСКИ РЕЖИМИ

3.1. Мястото и задачите на архитектите при запазването на самобитната баварска строителна култура в обединяваща се Германия

Баварското строително право не е еднакво регулирано до средата на 19 век. Съществуват множество местни строителни разпоредби, повечето от които се основават на декрети на суверена. Преди всичко те регламентират противопожарната защита, определят уличните трасета и широчини, забраняват строителството отвъд градските стени, допускат конкретни строителни материали с определено качество.

Баварският строителен закон от 1864 до 1962 г. е валиден в различни версии с различен териториален обхват. За столицата на кралството гр. Мюнхен са предидени по-високи стандарти.

От една страна този закон побира **области на строителното право**, които са **в неговия обхват и днес (безопасност, строителни материали, процедури и т.н.)**, а от друга страна е включвал и **въпроси на устройственото планиране**, които вече са **отпаднали**, защото те в **последствие са станали предмет на други нормативни документи на Федерално ниво**, както е и до днес.

В §1 от *Наредбата за художественото оформление на строежите* от 10.11.1936 г. се постановява: „Строежи и промени трябва да се изпълняват така, че да са израз на почтен възглед за строителството и на професионално изработване и да се вписват безупречно в околната среда. Трябва да се отчитат своеобразието или планираното оформление на селищния, уличния или ландшафтния облик, паметниците и забележителните природни образувания.“

Променян няколко пъти **Баварският строителен закон** систематизира материята на строителното право от времето на монархията, през Ваймарската република и "Третия райх", до следвоенното възстановяване и икономическото чудо в Бавария.

Баварският строителен закон от 1962 г. се занимава с **целия жизнен цикъл на сгради** и урежда още участници, процедури, задачи, отговорности в процесите по създаване и променяне на сгради. Тук се появяват фигурите **Възложител, Създател на идейния проект, Предприемач и Ръководител на строителството** като участници в процеса на създаване на сгради.

В началото на 80-те години на ХХ век в баварското законодателство настъпват промени, които показват **развитието на законодателните логики по отношение на две различни правни материи:**

- отговорностите на участниците в едно строително начинание и
- задачите на архитектите и инженерите.

До 1982 г. в Бавария съществува посоченият **„Ръководител на строителството“** (технически ръководител), като регламентиран участник в процеса със задача да **следи за спазването на публично-правните разпоредби**. Той като лице, **финансово зависимо от строителя** е премахнат с изменение на **Баварския строителен закон**. Този конфликт на интереси, води до реална **невъзможност той да наложи волята си, като професионалист на своя работодател**, при констатиране на нарушение. По тази причина **с неговата отговорност се натоварва възложителят**, който от своя страна е в правото си да я прехвърля на друго лице което има нужната квалификация. Това лице, най-често е **архитекта**.

Задължението на **създателя на идейния проект**, да прави авторски надзор се сменя. Отговорността му след издаване на РС, но преди началото на строителството да осигури доклади за съответствие за сигурността на конструкцията, за пожарната безопасност и защитата от шум, също се прехвърлят на възложителя.

4. Европейско измерение на проблематиката

Главно постижение на интеграционната общност, наречена Европейски съюз, е вътрешният пазар. Той съчетава икономически, социални, политически и юридически права и свободи. Съгласно нормативната уредба, вътрешният пазар е пространство без граници между държавите-членки, в което е гарантирано **свободното движение на лица, стоки, услуги и капитали**.

Държавите-членки са длъжни да прилагат тези норми и по начин, който **не въвежда пречки пред свободите на движение във вътрешния пазар**.

Това, обаче, не прави тези свободи безусловни. Изключения се допускат само след доказване, че те **защитават обществени интереси** и по-конкретно живота и здравето на населението или обществения ред. **Финансови мотиви не се приемат** като обществен интерес, а като израз на **лобизъм**.

2013 г. ЕК започва процес на **взаимна оценка на регламентираните професии**. В рамките на този процес следва да се установят оставащите **пречки пред достъпа до някои професии** в държавите членки, да се направи **оценка на кумулативния ефект на всички ограничения** за една и съща професия и да се **предложат подходящи действия**.“

В различните държави има доста различни **регулаторни модели на свободните професии**, което само по себе си не е проблем, стига те да защитават визираните **обществени интереси**, а не да **лобират** за едни или други частни интереси и да **създават пречки** пред свободното предоставяне на професионални услуги на единния европейски пазар.

През 2017ч. ЕК отправя **препоръки към държавите членки за реформи** при регламентирането на професионалните услуги.

„Професията архитект се занимава с **планирането, проектирането и контрола на строителството на сгради и прилежащите им площи**. Следователно **обществената сигурност и безопасност, защитата на получателите на услуги и на околната среда** са най-често цитираните основания за регламентирането на тази професия, като се изтъкват рисковете, свързани с лошото строителство.“

„**Най-големите различия** между държавите членки засягат **запазените дейности**.“ В някои държави тези дейности са **споделени** между големи професионални групи от различни специалности. В Германия например дейностите на всички инженери в инвест. проектиране и ланд. арх. са споделени с архитектите.

В други държави те са **силно раздробени** на множество малки професионални групи, какъвто пример е в България. В България за проектиране на елементарен строителен обект, като напр. еднофамилна къща, възложителят е задължен да ангажира над десет специалиста с различни запазени дейности. Почти няма препокриване между тях. Това раздробяване води до намаляване на конкуренцията, а от там и на влошаване на качеството на професионалните услуги и вдигане на цените. В крайна сметка то ощетява потребителите, което **противоречи на обществения интерес**.

През 2017г. В доклад на ЕК се споменава:

„... **В България** за архитектите/инженерите е запазено изготвянето на устройствени планове и инвестиционни проекти, както и подаването на тези документи и планове пред компетентните органи. **В Германия** изготвянето на документите за подаване на заявление за издаване на разрешение за строителство — според някои най-важната дейност – е запазено за архитектите и инженерите във всички провинции.“

Общото впечатление от доклада е, че в двете държави резервирането на дейности за определени професии е едно и също. **На практика обаче то коренно се различава!**

През 2018 г. е приета Директива (ЕС) 2018/958 **относно проверката за пропорционалност преди приемането на ново регулиране на професии.**

„Целесъобразно е да се извършва **мониторинг** по отношение на пропорционалността на нови или изменени **разпоредби, с които се ограничава достъпът до или упражняването на регулирани професии** след тяхното приемане.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Паралелното проследяване на развитията на рамковите условия за упражняване на професията архитект в България и Бавария от края на 19-ти век до днес показва, че до края на Втората световна война двете архитектурни гилдии са следвали **една и съща посока** на утвърждаване на аналогични техни обществени роли.

След трансформацията на българското общество след войната **архитектурната професия губи значението си на водещ фактор в създаването на жизнената среда** и ролята на архитекта е сведена до художествено-творческия елемент на процеса по създаване на сгради. Архитекта е изключен от икономическите процеси в строителството.

След разпадането на социалистическата политическа среда **в правната доктрина за българското благоустрояване все още не е прокарано ново разбиране за съотношението между обществените и частните интереси** и по тази причина **взаимоотношенията между участниците в процеса по създаване на архитектура запазват деформациите от отминалия тоталитарен режим.**

Архитектът в България все още не е възвърнал правото и способността си да е създател на сгради „до ключ“, както е било това в нашата страна до 1973г. и както е това днес в Бавария и в повечето западноевропейски страни. Изключването му от голяма част от фазите на процеса по създаване на сгради, го ограничава само до ролята на **проектант**, а знанието и уменията за останалите професионални дейности са до голяма степен се загубват с всяко следващо поколение.

По настоящем ЕК води процедура срещу България заради неправилното (лобистко) транспониране на европейски директиви в националното законодателство, които създават пречки пред свободния пазар на професионални услуги. Картината, която е докладвана на ЕК по отношение на професията архитект **не орговаря на истината**. Сдружението с нестопанска цел „Алианс за висока строителна култура“ се е ангажирало да изготви доклад до европейските институции, който да представи реалната картина.